

СОЛИҚ МАЪМУРИЯТЧИЛИГИ САМАРАДОРЛИГИНИ БАҲОЛАШ УСЛУБИЁТИ

Бабаев Фаррух Мансурович

*Тошкент давлат иқтисодиёт университети ҳузуридаги
“Ўзбекистон иқтисодиётини ривожлантиришнинг
илмий асослари ва муаммолари” илмий тадқиқот маркази
ORCID: 0009-0000-2500-337X*

farrux.1788@mail.ru

Аннотация. Мақолада солиқ маъмуриятчилигининг самарадорлигини баҳолаш мезонлари муҳокама қилинган. Солиқ маъмуриятчилигининг самарадорлигини баҳолашга қаратилган турли назарий ёндашувлар ўрганилиб, Ўзбекистон ҳукумати учун самарадорликни баҳолаш ва ўлчаш бўйича мезонлар таклиф қилиниб, мавзу якунида ҳулоса шакллантирилган.

Калит сўзлар: солиқ, солиқ маъмуриятчилиги, баҳолаш, ўлчаш, самарадорлик.

МЕТОДОЛОГИЯ ОЦЕНКИ ЭФФЕКТИВНОСТИ НАЛОГОВОГО АДМИНИСТРИРОВАНИЯ

Бабаев Фаррух Мансурович

Научно-исследовательский центр «Научные основы и проблемы развития экономики Узбекистана» при Ташкентском государственном экономическом университете

Аннотация. В статье рассматриваются критерии оценки эффективности налогового администрирования. Были изучены различные теоретические подходы, направленные на оценку эффективности налогового администрирования, предложены критерии оценки и измерения эффективности деятельности правительства Узбекистана, а в конце темы сформулирован вывод.

Ключевые слова: налог, налоговое администрирование, оценка, измерение, эффективность.

METHODOLOGY FOR ASSESSING THE EFFECTIVENESS OF TAX ADMINISTRATION

Babaev Farrukh Mansurovich

Scientific Research Center "Scientific Foundations and Problems of the Development of the Economy of Uzbekistan" under the Tashkent State University of Economics

Abstract. The article discusses the criteria for assessing the effectiveness of tax administration. Various theoretical approaches to assessing the effectiveness of tax administration are studied, criteria for assessing and measuring effectiveness for the government of Uzbekistan are proposed, and a conclusion is drawn at the end of the topic.

Keywords: tax, tax administration, assessment, measurement, effectiveness.

Кириш.

Ўзбекистон шароитида самарали солиқ маъмуриятчилиги миллий иқтисодий мақсадларга эришишда, айниқса, амалга оширилаётган иқтисодий ислохотлар ва солиқ-бюджет сиёсатини модернизация қилиш борасидаги саъй-ҳаракатлар шароитида муҳим роль ўйнайди. Солиқ маъмуриятчилиги самарадорлигини баҳолаш солиқ сиёсати, қонун ҳужжатларига риоя этиш ва маъмурий фаолиятнинг турли жиҳатларини баҳолашнинг миқдорий ва сифат усулларини бирлаштирган тизимли ёндашувни талаб қилади.

Самарадорликни ўлчаш учун қўлланиладиган усуллар кучли томонларни, заиф томонларни ва яхшилаш имкониятларини аниқлашга ёрдам беради, сиёсатчиларни ислохотларга йўналтиради. Солиқ тизимларининг самарадорлиги, шаффофлиги ва адолатлигини баҳолаш учун глобал миқёсда бир нечта ёндашувлар қўлланилади. Ўзбекистонда бу усуллар мамлакатнинг ўзига хос иқтисодий ва маъмурий ҳолатини ҳал қилиш учун мослаштирилган. Ушбу мақолада мазкур ёндашувларни бирма-бир кўриб чиқамиз.

Адабиётлар шарҳи.

Солиқ маъмуриятчилиги самарадорлигининг назарий асослари унинг концептуал тузилиши, ўлчаш методологияси ва турли иқтисодий тизимлардаги амалий таъсирларни ўз ичига олган турли ўлчовларни ўрганади.

Дас-Гупта ва бошқаларнинг (2016) фикрича, “Солиқ маъмуриятчилигининг самарадорлик ўлчови самарадорликни ва унинг солиқ тушумларига сезиларли таъсирини баҳолашнинг миқдорий усулини тақдим этади. Ушбу рамка юрисдикциялар бўйлаб қўллаш учун муҳим салоҳиятни кўрсатди”.

Кумар ва бошқаларнинг (2016) фикрича эса, “Индекслаш ва моделлаштириш ёндашувлари: Эконометрик моделлар, масалан, асосий компонент усулларини қўллаган ҳолда, фикр-мулоҳазалар таъсирини кўриб чиқади ва даромадлар оқимининг кўпайишига қарамай, солиқ маъмуриятчилигининг нисбатан статик ишлашини таъкидлайди”.

Давила ва бошқалар (2021) “Солиқ маъмуриятчилигидаги инновациялар, айниқса рақамли иқтисодиётда, илғор технологиялар ва самарадорлик ва мувофиқликни ошириш учун мослаштирилган стратегияларнинг ролини” таъкидлайди. Ривожланган ва ривожланаётган мамлакатларда таҳлил қилиш шуни кўрсатадики, институционал асослар ва иқтисодий тузилмалар каби омиллар солиқ тизимининг самарадорлигига сезиларли таъсир кўрсатади. Мослаштирилган ёндашувлар контекстга хос муаммолар учун зарурдир (Румасукун ва Ноч, 2023).

Кенг қамровли тизим солиқ тизимининг иш фаолиятини баҳолаш ва самарадорликни таъминлаш учун маъмурий самарадорлик ва тенглик каби бир нечта кўрсаткичларни белгилайди (Виннйтска, 2024).

Серикова ва бошқалар (2018) эса “Институционал истиқболлар ташкилий тузилмаларни ишлаш мақсадлари ва инновацион амалиётлар билан солиққа риоя қилиш ва даромадларни ошириш муҳимлигини” таъкидлайди. Умуман олганда, солиқ маъмуриятчилигининг самарадорлиги кўп ўлчовли тушунча бўлиб, у назарий моделларни, амалий ўлчаш усулларини ва мувофиқлик ва даромадлар билан боғлиқ муаммоларни ҳал қилиш учун рақамли инновацияларни бирлаштиради. Унинг муваффақияти контекстга хос стратегиялар ва ишлаш доираларини доимий равишда такомиллаштиришга боғлиқ.

Мансор ва Тайиб, (2013) фикрича, “Интеграциялашган очиқ тизимли моделлар маъмурий самарадорликни аниқлаш учун киришлар, жараёнлар ва натижалар қандай ўзаро боғлиқлигини таҳлил қилади”. Давила ва бошқаларнинг (2021) тадқиқотлари замонавий солиқ тизимларида самарадорлик ва шаффофликни ошириш учун

технологиялардан фойдаланишга (масалан, электрон рўйхатга олиш, электрон ҳужжат топшириш) қаратилган.

Рошчупкина (2019) талқинича, “Солиқ маъмуриятчилигининг иерархик тузилмаларини ишлаб чиқиш каби концептуал ёндашувлар манфаатдор томонларнинг манфаатлари ва қонуний риоя этилишини мувозанатлаш орқали узлуксиз функционалликни таъминлайди”.

Юқоридагиларга асосланадиган бўлсак, солиқ маъмуриятчилигини баҳолашнинг назарий ёндашувлари самарадорликни оптималлаштириш учун миқдорий кўрсаткичлар, тизимли интеграция ва рақамли модернизацияни бирлаштиришга қаратилган. Ёндашувни танлаш баҳолашнинг аниқ мақсадларига, яъни мувофиқликни яхшилашга, даромадларни йиғишни кучайтиришга ёки маъмурий самарадорликни тартибга солишга боғлиқ.

Таҳлил ва натижалар муҳокамаси

Солиқ маъмуриятчилиги самарадорлигини баҳолаш солиқ сиёсати, қонун ҳужжатларига риоя этиш ва маъмурий фаолиятнинг турли жиҳатларини баҳолашнинг миқдорий ва сифат усулларини бирлаштирган тизимли ёндашувни талаб қилади. Самарадорликни ўлчаш учун қўлланиладиган усуллар кучли томонларни, заиф томонларни ва яхшилаш имкониятларини аниқлашга ёрдам беради, сиёсатчиларни ислохотларга йўналтиради. Солиқ тизимларининг самарадорлиги, шаффофлиги ва адолатлилигини баҳолаш учун глобал миқёсда бир нечта ёндашувлар қўлланилади. Ўзбекистонда бу усуллар мамлакатнинг ўзига хос иқтисодий ва маъмурий ҳолатини ҳал қилиш учун мослаштирилган. Ушбу ёндашувларни бирма-бир кўриб чиқамиз.

Солиқ маъмуриятчилиги самарадорлигини баҳолашнинг асосий усулларидан бири самарадорлик кўрсаткичлари ва асосий кўрсаткичлардан фойдаланиш ҳисобланади. Ушбу кўрсаткичлар солиқ органлари фаолиятининг муваффақиятини баҳолаш учун мезон бўлиб хизмат қилади. Одатда ишлатиладиган кўрсаткичлар қуйидагиларни ўз ичига олади (1-жавдал):

1-жавдал

Ишлаш кўрсаткичлари ва асосий кўрсаткичлар

Кўрсаткич номи	Моҳияти
Солиқларнинг ялпи ички маҳсулотга нисбати	<i>Бу кўрсаткич солиқ тушумларининг мамлакат ялпи ички маҳсулотига нисбатан улушини ўлчайди. Солиқларнинг ялпи ички маҳсулотга нисбати юқорида солиқ тизимини янада самаралироқ ва даромадлар ҳосил қилишдан далолат беради.</i>
Даромадларни йиғиш самарадорлиги	<i>Бу кўрсаткич йиғилган жами солиқларнинг фоизини баҳолайди. Қарздорликнинг умумий суммасига йиғим қанчалик яқин бўлса, самарадорлик шунчалик юқори бўлади.</i>
Мувофиқлик ставкалари	<i>Улар ўз мажбуриятларини бажарувчи (декларацияни топшириш, солиқ тўлаш) солиқ тўловчилар сонини рўйхатга олинган солиқ тўловчиларнинг умумий сони билан солиштириш йўли билан ҳисобланади.</i>
Йиғиш қиймати	<i>Бу кўрсаткич солиқ тизимларининг самарадорлигини аниқлаш учун ҳал қилувчи аҳамиятга эга бўлган солиқ тушумларини ундириш бўйича маъмурий харажатларни ўлчайди. Йиғилган даромад миқдорига нисбатан пастроқ маъмурий харажатлар яхши ишлашни кўрсатади.</i>

Манба: ўрганишлар асосида муаллиф томонидан шакллантирилган.

Ушбу келтирилган кўрсаткичлар солиқ маъмуриятчилигининг умумий самарадорлигини баҳолаш учун ишлатилиши мумкин бўлган ўлчанадиган

маълумотларни тақдим этади ва ислоҳотларнинг таъсирини кузатиш учун вақт ўтиши билан кузатилиши мумкин.

Солиқ маъмуриятчилигининг диагностикасини баҳолаш воситаси (TADAT) солиқ маъмуриятчилигининг самарадорлигини баҳолаш учун кенг қамровли, халқаро миқёсда тан олинган асосдир. Жаҳон банки томонидан ишлаб чиқилган TADAT учта ўлчов бўйича 9 та асосий фаолият соҳасини (КПА) баҳолайди: солиқ тўловчиларга хизмат кўрсатиш, қонунчиликка риоя қилиш ва ижро этиш, солиқ сиёсати ва тизимлари. Баҳоланган асосий соҳалар 2-жадвалда келтирилган.

2-жадвал

Солиқ маъмуриятчилиги диагностикасини баҳолаш воситаси

Кўрсаткич номи	Моҳияти
Даромадларни жалб қилиш	солиқ маъмуриятчилигининг солиқларни самарали ва адолатли йиғиш қобилияти.
Солиқ тўловчини рўйхатга олиш ва хизмат кўрсатиш	солиқ тўловчиларни рўйхатга олиш, хизматлар кўрсатиш ва тегишли ҳужжатлар ва алоқа орқали риоя этилишини таъминлаш қобилияти.
Солиқ текшируви ва ижроси	текширишлар самарадорлиги ва солиқ қонунчилигига риоя этилишини таъминлаш.
Ошкоралик ва ҳисобдорлик	солиқ маъмуриятчилигининг қанчалик шаффоф фаолият юритиши ва ўз ҳаракатлари учун жавобгарлиги.

Манба: ўрганишлар асосида муаллиф томонидан шакллантирилган.

TADAT баҳолашини ўтказиш орқали Ўзбекистон солиқ маъмуриятчилиги илғор халқаро тажрибалардан фойдаланган ҳолда кучли томонларини ва ислоҳотга муҳтож соҳаларни аниқлаши мумкин.

Солиқ маъмуриятчилиги ислоҳотлари ва сиёсатининг кенгроқ таъсирини тушунишда миқдорий усуллардан ташқари, сифат баҳолаш ҳам муҳим аҳамиятга эга. Манфаатдор томонлар ўртасида ўтказилган сўровлар солиқ тўловчилар, бизнес ва солиқ ходимлари каби турли гуруҳларнинг тажрибалари ҳақида қимматли тушунчалар беради ва ушбу сўровлар 3-жавдалда келтирилган.

3-жадвал

Сифатли баҳолашлар ва манфаатдор томонларни сўровлари

Кўрсаткич номи	Моҳияти
Солиқ тўловчининг қониқиши	солиқ маъмуриятчилиги томонидан тақдим этилган ҳужжатларни топшириш, тўлов жараёнлари ва миқдорларга хизмат кўрсатиш қулайлигидан солиқ тўловчиларнинг қанчалик қониқишини баҳолаш.
Адолатни англаш	солиқ тўловчиларнинг солиқ тизимидаги адолат ҳақидаги тасаввурларини ўлчаш, бу эса мувофиқлик ставкаларига таъсир қилади.
Коррупцияни идрок этиш	солиқ органларига ишонч даражасини ва тизимда ихтиёрий риоя қилишга таъсир қилувчи коррупцияни баҳолаш.

Манба: ўрганишлар асосида муаллиф томонидан шакллантирилган.

Ушбу сўровлар миқдорий ўлчовлар орқали дарҳол кўринмайдиган муаммоларни аниқлашга ёрдам беради, масалан, таълимни яхшилаш, аниқроқ солиқ сиёсати ёки маъмурий амалиётни яхшилаш зарурати.

Самарадорликни баҳолашнинг қимматли усули халқаро стандартлар билан қиёсий таҳлил қилишдир. Ўзбекистоннинг солиқ маъмуриятчилиги фаолиятини жаҳон стандартлари ёки бошқа шунга ўхшаш мамлакатлар билан солиштириш орқали сиёсатчилар маҳаллий шароитга мослаштирилиши мумкин бўлган камчиликлар ва илғор тажрибаларни аниқлашлари мумкин. Асосий халқаро мезонларга 4-жадвалда келтирилган.

4-жадвал

Халқаро мезонлар билан қиёсий таҳлил

Кўрсаткич номи	Моҳияти
Бизнес юритиш индекси (солиқларни тўлаш компоненти)	<i>Бу индекс мамлакатларни солиқларни тўлашнинг қулайлиги, жумладан, солиқ тўловлари сони, бажариш учун сарфланган вақт ва риоя қилиш нархига қараб тартиблайди.</i>
ОЕСД солиқ маъмуриятчилиги бўйича кўрсатмалар	<i>Ушбу кўрсатмалар самарадорлик, шаффофлик ва адолатга эътибор қаратган ҳолда солиқ маъмуриятчилигининг илғор амалиётлари бўйича глобал истиқболни тақдим этади.</i>

Манба: ўрганишлар асосида муаллиф томонидан шакллантирилган.

4-жадвалда келтирилган қиёсий таҳлил Ўзбекистон солиқ тизимининг халқаро талабларга мос келишини таъминлашга ёрдам беради, бу эса инвестициялар, мувофиқлик ва ишончни кучайтирувчи муҳитга ҳисса қўшади.

Аниқ солиқ ислохотларининг иқтисодий самарадорлигини баҳолаш маъмурий самарадорликни баҳолашнинг яна бир усули ҳисобланади. Харажат-фойда таҳлили (Cost-Benefit Analysis-CBA) ислохот ташаббусларининг иқтисодий таъсирини ўлчаш учун ишлатилиши мумкин, масалан, рақамли солиқ тизимларини жорий этиш, солиқ ҳисоботларини топшириш тартиб-қоидаларини соддалаштириш ёки солиқ текшируви функцияларини кенгайтириш. Таҳлил ислохотларни амалга ошириш харажатларини самарадорликни ошириш, хатоларни камайтириш ёки мувофиқликни ошириш натижасида олинган фойда билан солиштиради.

Масалан, Ўзбекистонда солиқ хизматларини рақамлаштиришни зарур ИТ-инфратузилмасини ривожлантиришга сарфланган дастлабки харажатларни қўлда ишлов беришни қисқартириш, хатоларни камайтириш ва солиқ тўловчиларнинг қонунчиликка риоя этишини яхшилашдан узоқ муддатли тежамкорлик билан солиштириш орқали баҳолаш мумкин.

Мунтазам ички ва ташқи аудитлар солиқ маъмуриятчилиги амалиёти миллий қонунлар ва халқаро стандартларга мос келишини таъминлаш учун жуда муҳимдир. Ички аудит солиқ маъмуриятчилиги фаолиятининг самарадорлигини текширишга қаратилган бўлса, мустақил органлар ёки халқаро ташкилотлар томонидан ўтказиладиган ташқи аудитлар самарадорликни ҳолис баҳолашни таклиф қилади.

Аудит жараёнлари солиқларни ундириш ёки ижро этишдаги самарасизлик, заиф томонлар ва номувофиқликларни аниқлашга ёрдам беради. Бундан ташқари, мунтазам текширувлар солиқ маъмуриятчилигида шаффофликни оширишга ва коррупциянинг олдини олишга ёрдам беради.

Замонавий маълумотлар таҳлили ва таваккалчиликка асосланган аудит солиқ маъмуриятчилиги томонидан самарадорликни ошириш учун қўлланиладиган

инновацион усуллардир. Катта маълумотлар тўпламини таҳлил қилиш орқали солиқ органлари мос келмаслик шаклларини аниқлашлари, фирибгарликларни аниқлашлари ва аудитлар учун ресурсларни тақсимлашни оптималлаштиришлари мумкин. Рискга асосланган аудит солиқ органларига юқори таваккалчиликка дучор бўлган солиқ тўловчиларга эътибор қаратиш имконини беради, бу эса қонунчиликка риоя қилишни максимал даражада ошириш учун ресурслардан самарали фойдаланишни таъминлайди.

Ўзбекистонда маълумотлар таҳлили воситалари солиқ маъмуриятчилиги тизимига тобора кўпроқ интеграция қилинмоқда, бу ҳам хавфларни бошқариш, ҳам потенциал фирибгарлик ҳолатларини аниқлаш, натижада солиқ ундиришнинг умумий самарадорлигини ошириш имконини беради. Солиқ маъмуриятчилиги самарадорлигини баҳолаш усуллари хилма-хил бўлиб, улар ҳам анъанавий самарадорлик кўрсаткичларини, ҳам замонавий технологияларни бирлаштиради. Самарадорлик кўрсаткичлари ва сифатли сўровлардан TADAT баҳолашлари ва қиёсий таҳлилларгача, бу воситалар солиқ тизимларининг ишлаши ҳақида қимматли маълумотларни беради. Ўзбекистонда бу усулларни қўллаш тараққиётни кузатиш, такомиллаштириш йўналишларини аниқлаш ва мамлакат солиқ маъмуриятчилигининг илғор халқаро тажрибага мос келишини таъминлашда муҳим аҳамиятга эга.

Шу ўринда айрим масалаларни ҳам муҳокама қилиб ўтишимиз лозим. Солиқ маъмуриятчилигининг самарадорлиги концепцияси солиқ тизимида иштирок этувчи ёки унга таъсир кўрсатадиган турли манфаатдор томонларнинг манфаатлари ва истиқболлари асосида шаклланади. Ҳар бир гуруҳ самарадорликни аниқлаш ва ўлчашга таъсир қилувчи ўзига хос тахминлар ва устуворликларни келтириб чиқаради.

Ҳукумат нуқтаи назаридан, солиқ маъмуриятчилигининг асосий мақсади минимал харажатлар билан даромадларни максимал даражада йиғишдир. Самарали солиқ маъмуриятчилиги давлат хизматлари ва ривожлантириш лойиҳалари етарли даражада молиялаштирилишини таъминлайди, бу эса миллий иқтисодий барқарорликка ҳисса қўшади. Ҳукуматлар, шунингдек, солиқ тизимида адолатни сақлаш, барча солиқ тўловчиларга тенг муносабатда бўлишини ва солиқ юкининг адолатли тақсимланишини таъминлашга устувор аҳамият беради. Бундан ташқари, самарали солиқ маъмуриятчилиги солиқларни йиғиш ва сарфлашда шаффофлик ва ҳисобдорликни таъминлаш орқали аҳоли ишончини мустаҳкамлашга ёрдам беради.

Бошқа томондан солиқ тўловчилар эса асосий эътиборни солиқ тизимининг соддалиги, адолатлилиги ва шаффофлигига қаратади. Улар бошқариш учун қулай, маъмурий юкларни минималлаштирадиган ва уларга адолатли муносабатда бўлишини таъминлайдиган солиқ маъмуриятчилигига интилишади. Ихтиёрий риоя қилиш солиқ тўловчилар тизими адолатли деб ҳисобласа ва улар маълумотларга осонгина кириш, декларацияларни топшириш ва тўловларни амалга ошириш имкониятига эга бўлганда кучаяди. Ёрдам дастурлари, ишонч телефонлари ва рақамли платформалар каби солиқ тўловчи хизматлари ушбу истиқболнинг асосий таркибий қисмлари бўлиб, улар янада юмшоқ ва самаралироқ тажрибага ҳисса қўшади.

Корхоналар, айниқса, солиқ қоидаларининг прогноз қилиниши ва барқарорлиги билан боғлиқ. Аниқ, изчил ва шаффоф бўлган солиқ маъмуриятчилиги тизими корхоналарга ортиқча қийинчиликларсиз самарали режалаштириш ва уларга риоя қилиш имконини беради. Бундан ташқари, солиқларни ундириш ва ундириш механизмларининг самарадорлиги пул оқимларини бошқаришга таъсир қилади, чунки корхоналар ортиқча мураккаб солиқ тартиб-қоидаларидан қочиш ва аудит ва жарималар билан боғлиқ рискларни минималлаштиришни хоҳлайди. Корхоналар, шунингдек, рақамлаштиришни рағбатлантирадиган, солиқларни топшириш ва божларни тўлаш билан боғлиқ маъмурий юкни камайтирадиган тизимларни қадрлашади.

Жаҳон банки, Халқаро валюта жамғармаси (ХВЖ) ва Иқтисодий ҳамкорлик ва тараққиёт ташкилоти (OECD) каби халқаро ташкилотлар жаҳон стандартлари ва илғор тажрибаларга мослашишга алоҳида эътибор қаратади. Ушбу манфаатдор томонлар самарали солиқ бошқарувини иқтисодий барқарорлик, қашшоқликни камайтириш ва инвестицияларни жалб қилиш каби кенгроқ мақсадлар объективи орқали кўришади. Улар тизимнинг самарадорлиги, адолатлилиги ва шаффофлигини ўлчайдиган “Бизнес юритиш индекси” (Doing Business Index) ёки TADAT каби халқаро миқёсда тан олинган бенчмарклар ёрдамида самарадорликни баҳолайдилар.

Солиқ органларининг ўзи даромадларни кўпайтириш ва операцион самарадорликни таъминлаш ўртасидаги мувозанатга эришиш билан шуғулланади. Солиқ органлари тизимнинг самарадорлигини йиғиш харажатлари, аудитнинг муваффақият даражаси, солиқ тўловчининг қониқиши ва ихтиёрий риоя қилиш даражаси каби ички кўрсаткичлар асосида баҳолайдилар. Улар, шунингдек, ички жараёнларни такомиллаштириш, технологиялардан фойдаланиш ва замонавий солиқ йиғишнинг ўзгарувчан муаммоларини ҳал қилиш учун ходимлар салоҳиятини оширишга қаратилган.

Солиқ маъмуриятчилиги ҳар қандай мамлакатнинг иқтисодий ривожланишида асосий роль ўйнайди, бу ҳукуматнинг давлат хизматларини, инфратузилмани ва ижтимоий дастурларни молиялаштириш учун даромад олиш имкониятини таъминлайди. Ўзбекистонда сўнгги йилларда мамлакатнинг фискал инфратузилмасини модернизация қилиш, даромадларни йиғишни кучайтириш ва бошқарув тизимини такомиллаштиришга қаратилган кенг қўламли иқтисодий ислоҳотлар доирасида солиқ тизими сезиларли ўзгаришларни амалга оширди. Ўзбекистонда солиқ маъмуриятчилигининг бугунги аҳволи мамлакатда янада самарали, шаффоф ва адолатли тизимни яратишга интилаётгани давомида дуч келаётган муаммоларни ҳам, эришилган ютуқларни ҳам акс эттиради.

Тарихан Ўзбекистоннинг солиқ маъмуриятчилиги нисбатан мураккаб ва машаққатли жараён, кўп сонли солиқ ставкалари ва бюрократик тўсиқларга эга бўлган. Солиқ тизими кўпинча солиқ тўловчиларнинг паст даражада риоя этиши, иқтисодиётдаги норасмийликнинг юқори даражаси ва қўлда ишлайдиган жараёнларга таяниш каби муаммоларга дуч келди. Мамлакат иқтисодиётини диверсификация қилиш, чет эл сармоясини жалб қилиш ва фуқароларнинг турмуш даражасини оширишга интилаётган бир пайтда ислоҳотлар зарурати янада яққол намоён бўлди.

Бунга жавобан Ўзбекистон ҳукумати солиқ тартиб-қоидаларини соддалаштириш, шаффофликни ошириш ва солиқ маъмуриятчилиги тизимида коррупцияни камайтиришга қаратилган бир қатор солиқ ислоҳотларини амалга оширди. Сўнгги йиллардаги энг эътиборли ўзгаришлардан бири бу рақамли солиқ хизматларини жорий этишдир. Электрон ҳужжатларни топшириш, рақамли тўловлар ва онлайн ҳисоботларга ўтиш тадбиркорлик субъектлари ва жисмоний шахслар учун солиқ қонунчилигини янада қулайроқ ва самаралироқ қилди.

Афсуски, қийинчиликлар сақланиб қолмоқда. Рақамли инфратузилманинг яхшиланишига қарамай, солиқ тўловчиларнинг хабардорлиги ва таълим соҳасида ҳали ҳам камчиликлар мавжуд бўлиб, улар тўлиқ риоя қилишга тўсқинлик қилмоқда. Норасмий сектор иқтисодиётнинг муҳим қисми бўлиб қолмоқда, бу эса солиқ йиғиш ишларини мураккаблаштиради. Бундан ташқари, ислоҳотлар маъмурий тартиб-қоидаларни соддалаштиришга қаратилган бўлсада, ресурсларни самарасиз тақсимлаш ва бюрократик кечикишлар ҳали ҳам мавжуд.

Жаҳон банки ва Халқаро валюта жамғармаси (ХВЖ) каби халқаро ташкилотлар Ўзбекистоннинг солиқ ислоҳоти борасидаги саъй-ҳаракатларини қўллаб-қувватлаб, мамлакат солиқ маъмуриятчилигини илғор жаҳон тажрибасига мослаштиришга кўмаклашди. Мамлакат, шунингдек, солиқ маъмуриятчилиги муҳим таркибий қисм

бўлган Жаҳон банкининг "Бизнес юритиш" ҳисоботи каби халқаро индексларда ўз рейтингини яхшилашга ҳаракат қилди. Натижада Ўзбекистонда даромадларни йиғишда яхшиланишлар кузатилди, бироқ тизим барқарорлиги ва самарадорлигини таъминлаш учун қўшимча ютуқлар зарур.

Хулоса ва таклифлар.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, Ўзбекистонда солиқ маъмуриятчилигининг ҳозирги ҳолати ўтиш давридаги жараённи акс эттиради. Тизимни модернизация қилишда сезиларли ютуқларга эришилган бўлсада, мувофиқлик, норасмийлик ва маъмурий самарадорлик билан боғлиқ давом этаётган муаммолар эътиборни талаб қилмоқда. Солиқ тизимининг тўлиқ имкониятларини рўёбга чиқариш ва мамлакатнинг иқтисодий ўсиши ва ривожланишига ҳисса қўшиш учун ислоҳотларни давом эттириш ва технологияларни янада кенгроқ интеграциялашуви, солиқ тўловчиларнинг таълим даражасини ошириш муҳим аҳамиятга эга.

Адабиётлар/ Литература/ References:

Bhatti M. A., Isayev F. (2023). *Evaluating the Effectiveness of Mandatory IFRS Adoption in Enhancing Transparency and Governance in Saudi Arabia //Cuadernos de Economía.* – Т. 46. – №. 132. – С. 110-119.

Das-Gupta, A., Estrada, G., & Park, D. (2016). *Measuring Tax Administration Effectiveness and its Impact on Tax Revenue.*

Davila, A. et al. (2021). *Theoretical foundations of tax administration in the digital economy.*

Ikromovich, I.F. (2022). *Analysis of resource taxes based on tax analysis technique. International Journal of Management IT and Engineering*, 12(12), 65-71.

Isaev, F. (2021). *Advantages of applying tax incentives in the conditions of economic crisis. International Journal of Marketing and Technology*, 11(8), 15-25.

Isaev, F.I. (2021). *Tax Policy of the Republic of Uzbekistan. International Journal of Management IT and Engineering*, 11(8), 1-9.

Kumar, S., Nagar, A., & Samanta, S., (2016) *Indexing the Effectiveness of Tax Administration.*

Mansor, M., & Tayib, M. (2013). *Integrated and Open Systems Model: An Innovative Approach to Tax Administration Performance Management. The Innovation Journal*, 18, 2.

Roshchupkina, V. (2019). *Methodical Bases of Rating Assessment of Tax Policy Efficiency. Proceedings of the International Scientific Conference "Far East Con" (ISCFEC 2018).* <https://doi.org/10.2991/ISCFEC-18.2019.52>.

Rumasukun, M., & Noch, M. (2023). *Comparative Analysis of Tax System Effectiveness in Developed and Developing Countries. Golden Ratio of Taxation Studies.* <https://doi.org/10.52970/grts.v3i2.626>.

Serikova, M., Sembiyeva, L., Mussina, A., Kuchukova, N., & Nurumov, A. (2018). *The institutional model of tax administration and aspects of its development. Investment Management and Financial Innovations.* [https://doi.org/10.21511/IMFI.15\(3\).2018.23](https://doi.org/10.21511/IMFI.15(3).2018.23).

Vinnytska, O. (2024). *Theoretical foundations of tax administration: fundamentals of fiscal management. Economies' Horizons.* [https://doi.org/10.31499/2616-5236.1\(27\).2024.299231](https://doi.org/10.31499/2616-5236.1(27).2024.299231).

Исаев, Ф. (2023). *Молиявий ҳисобот сифатини оширишда солиққа тортиш, мустақил аудит ва ички назоратнинг ўрни. Iqtisodiy Taraqqiyot Va Tahlil*, 1(7), 305–310. <https://doi.org/10.60078/2992-877X-2023-vol1-iss7-pp305-310>

Исаев, Ф. (2023). *Солиқ ислоҳотлари ва уларнинг оқибатларини баҳолаш. Nashrlar*, 1(2), 59–62. <https://e-itt.uz/index.php/editions/article/view/421>

Исаев, Ф. (2023). *Солиқ ислоҳотларининг таъсирини таҳлил қилиш. Iqtisodiy Taraqqiyot Va Tahlil*, 1(6), 155–161. <https://doi.org/10.60078/2992-877X-2023-vol1-iss6-pp155-161>

Исаев, Ф. (2023). Солиқ таҳлилини фискал сиёсат самарадорлигига таъсир қилиш усуллари. *Nashrlar*, 1(1), 128–131. <https://doi.org/10.60078/2023-vol1-iss1-pp128-131>

Исаев, Ф. (2023). СОЛИҚЛАРНИНГ ФАРОВОНЛИККА ТАЪСИРИ НАЗАРИЯСИ. "Milliy Iqtisodiyotni Isloh Qilish Va Barqaror Rivojlantirish istiqbollari"; Respublika Ilmiy-Amaliy Konferensiyasi Materiallari to'plami., 206–208. <https://conference.tsue.uz/index.php/article/article/view/393>

Исаев, Ф. (2024). Рақамли иқтисодиёт шароитида солиқ таҳлилининг методологик ёндашувлари. *Nashrlar*, 156. <https://e-itt.uz/index.php/editions/article/view/667>

Исаев, Ф. (2024). Рақамли молиявий активларни солиққа тортиш масалалари. *Iqtisodiy Taraqqiyot Va Tahlil*, 2(1), 352–360. <https://e-itt.uz/index.php/eitt/article/view/632>

Исаев, Ф. (2024). Солиқ сиёсати ва иқтисодий тенгсизликнинг ўзаро боғлиқлиги. *Iqtisodiy Taraqqiyot Va Tahlil*, 2(8), 272–280. Retrieved from <https://e-itt.uz/index.php/eitt/article/view/1521>

Исаев, Ф., & Камилова, С. (2024). Электрон тижоратни солиққа тортишнинг назарий асослари. *Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil*, 2(3), 296–304. <https://doi.org/10.60078/2992-877X-2024-vol2-iss3-pp 296-304>